

Vliv podoby exekutivní koalice na následné volební výsledky. Česká komunální politika v letech 1994 – 2014 jako výzkumné pole¹

Stanislav Balík²

Katedra politologie, Fakulta sociálních studií MU, Brno

The Influence of the Type of the Executive Coalition to the Next Election Results. Czech Local Politics in 1994 – 2014 as a Field for Explore. This article focuses on the topics related to the research of the party convergence and its impact on the election results. At the research field of the Czech municipal politics we try to answer the question whether voters behave differently towards the members of grand and other coalitions in the next elections and whether that behaviour changes in time. The impact of the coalition behaviour to the election results of the four strongest political parties at the municipal level in twenty years between 1994 and 2014 is studied.
Sociológia 2017, Vol. 49 (No. 1: 37-54)

Key words: *executive coalitions; elections; political parties; local politics; party convergence; Czech Republic*

Úvod

Když na jaře 2016 skončilo první kolo prezidentských voleb v Rakousku, převážná část komentářů – mimo osobnosti obou postupujících kandidátů – se soustředila na skutečnost, že poprvé po roce 1945 nebude prezidentem nikdo ze dvou největších politických stran, které převážnou část poválečného období společně vládou ve velké koalici. A nejenom že nebude prezidentem, ale ani nepostoupil do druhého kola; celkový výsledek dvou kandidátů dvou největších, ideově protikladných stran tvořil jen 22,4 %. (Bundespräsidentenwahl 2016 in Österreich) Překvapení to bylo poměrně výrazné, nicméně z odborného hlediska by být nemělo. Propad volebních zisků členských stran velkých koalic je již nějakou dobu zřejmý (viz níže).

Teoreticky jde o skutečně zajímavé téma, kterému se výzkum v dostatečné míře doposud nevěnuje – skutečně v současné době znamená koaliční spolupráce hlavních ideových protivníků nevýhodu oproti jiným typům spojení? Jak takové tvrzení ověřit?

Jako zajímavé výzkumné pole pro ověření těchto předpokladů a zjištění z celostátní úrovně z evropských zemí může sloužit česká komunální politika, a to z několika důvodů. Jednak jako v jedné z mála evropských zemí má exekutivní orgán (rada) kolegiální charakter, svou legitimitu čerpá z přímo

¹ Text byl zpracován v rámci grantového projektu GA ČR č. 15-22754S Kvalita demokracie: Česká republika v komparativní perspektivě.

² Korespondence: doc. PhDr. Stanislav Balík, Ph.D., Katedra politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno, Česká republika. E-mail: balik@fss.muni.cz

voleného zastupitelstva a je tedy v obdobné pozici, v níž se nacházejí evropské vlády v parlamentních režimech.

Institucionální podoba české komunální politiky se od slovenské výrazně liší. Ačkoli samotný „materiální substrát“ je obdobný – ČR má 6251 samosprávných obcí. (Průměrně velká obec tak má necelých 1700 obyvatel, nejméně v Evropě; méně než 1000 obyvatel má 77 % českých obcí) (CZSO 2015), Slovenská republika 2933 obcí (průměrná velikost 1850 obyvatel, méně než 1000 obyvatel má 66 % slovenských obcí) (Bačík 2011) – poměrně výrazně se liší podoba a vzájemné vztahy komunálních orgánů. Občané ČR volí přímo pouze zastupitelstva, starosta, který je na Slovensku volen přímo, je v ČR volen zastupitelstvem z jeho řad nadpoloviční většinou hlasů. Ačkoli zpravidla bývá starostou zvolen ten, kdo získal ve volbách nejvyšší počet preferenčních hlasů, nezřídka se jím stává kandidát, jehož voličská podpora je jen průměrná či dokonce podprůměrná. (Balík et al.: 92-93) Držitelem komunální exekutivní moci není v ČR starosta, jako na Slovensku, ale obecní/městská rada, kterou ze svých řad volí zastupitelstvo nadpoloviční většinou hlasů. Ve větších obcích (se zastupitelstvy patnácti a vícečlennými, jichž je cca 1500) není starosta (na rozdíl od Slovenska) statutárním orgánem, tím je právě rada; teoreticky je starosta pouze jedním z členů zastupitelstva a rady. Je to tedy rada, která jednak zajišťuje výkon rozhodnutí zastupitelstva, která ale rovněž disponuje vlastními pravomocemi nepřenositelnými na zastupitelstvo. Jde o zvláštní, v současné Evropě již téměř neexistující uspořádání. (Částečně se mu blíží tzv. magistrátní obecní zřízení v Hesensku a ve městech Šlesvicka-Holštýnska – srov. např. Bogumil 2001)

Další rozdíl se týká volebního systému zastupitelstev. Na rozdíl od slovenského blokového většinového, kdy jsou bez ohledu na stranický subjekt, za něž kandidují, zvoleni ti kandidáti, kteří získali nejvyšší počet hlasů, je v ČR praktikována zvláštní varianta poměrného volebního systému. Ten může být charakterizován jako listinný poměrný volební systém s částečně vázanými kandidátkami (Šaradín – Outlý 2004: 38-39), umožňující panašování (k podobě celého volebního systému srov. Chytilík et al. 2009: 315-317) Panašování ve spojení s přednostním rozdělováním mandátů volebním stranám vede k tomu, že volič nevědomky může napomáhat svou volbou konkrétního kandidáta ke zvolení kandidáta zcela jiného. (Balík 2009: 104-106) Nicméně panašování má na volební výsledky výrazně menší vliv ve velkých městech než v malých obcích. (Balík et al. 2015: 53) Pro voliče vzbuzuje zdání personalizované volby, nicméně personalizovaný je jen zdánlivě.

Právě podoba volebního systému ale je na druhou stranu dalším důvodem, proč může česká komunální politika sloužit jako výzkumné pole pro ověření vlivu podoby koalic na následující volební zisky. Používaný poměrný volební systém ve spojení s umírněným až extrémním pluralismem místních stranic-

kých systémů ve velkých městech. (Dochází ke zvyšující se fragmentaci místních stranických systémů, což lze doložit na zvyšující se hodnotě efektivního počtu stran – srov. Balík 2012: 39-51) vede ke skutečnosti, že v drtivé většině případů (mezi lety 1994 – 2014 šlo o cca 90 % případů všech – tedy ne jen velkých – obcí) (Balík et al. 2015: 83) je pro dosažení většiny je nutné zformovat exekutivní koalici³, o níž se rada opírá nejenom při volbě, ale i při prosazování své agendy a při zabránění případným pokusům o odvolání. Nicméně zmíněná komplikovaná podoba volebního systému, kdy si voliči jasně neuvědomují skutečný dopad své zdánlivě personalizované volby, je omezujícím faktorem pro obecnost závěrů.

Komunální politika umožňuje zkoumat v jednom čase řadu srovnatelných případů a používat synchronní pohled (jakkoli se jistě stranické buňky v jednotlivých městech liší, zcela jistě jde o menší rozdíly než u stejné strany napříč desetiletími či než u různých stran v různých zemích). Budeme se tak moci zaměřit na otázku, která je na národní úrovni jen obtížně měřitelná, a sice, do jaké míry ovlivňuje u jedné strany typ koalice a její pozice v ní následné volební výsledky. Výsledky tedy nemusíme vztahovat pouze k minulému volebnímu zisku, ale i k celkovému výsledku strany v ostatních obcích (bude-li celkový zisk v porovnání s předchozími volbami vyšší, lze očekávat vyšší i v konkrétní obci, a naopak). Článek tak bude rozvíjet téma výzkumu koaličních i na komunální úrovni. (Srov. např. Jüptner 2004; Jüptner 2006; Ryšavý 2006; Balík 2008)

Teoretické zakotvení

Volební důsledky vládní participace na národní úrovni (resp. otázka, co strany získávají za vládnutí) jsou již nějakou dobu předmětem badatelského zájmu výzkumu koalic – především v prostřední západní Evropě. (Laver – Schofield 1998) Zkoumá se, zda vládní strany jako celek v bezprostředně následujících volbách získávají větší, nebo menší podporu (dvě třetiny část podpory ztrácejí); tatáž otázka je pokládána pro jednotlivé strany (s obdobným výsledkem). (Müller – Strøm 2003: 587-590) V sedmnácti západoevropských zemích v letech 1945 – 1999 činila průměrná ztráta kabinetu (vládních stran) -2,59 procentních bodů (p.b.), přičemž průměrná ztráta se kontinuálně v jednotlivých desetiletích zvyšovala (až na -6,28 p.b. v devadesátých letech). Další výzkumy se zaměřily také na rozlišení pozice strany ve vládě (premiérská strana, strana ministra financí, středová strana ve vládě – nejvíce ztrácela strana středová,

³ Exekutivní koalici rozumíme spolupráci více stran v exekutivním orgánu (vládě, radě) za účelem dosažení stabilní podpory v legislativním tělese, a tedy zvýšením šance na prosazování záměrů v legislativě. Fakticky tento termín dále používáme synonymně k termínu „koalice“, jakkoli se mohou lišit koalice legislativní a exekutivní. Exekutivní koalice jsou nicméně výrazem vůle po spolupráci, jež má být stabilní přinejmenším v aktuálním volebním období. Za člena exekutivní koalice považujeme ten volební subjekt, který přímo nominuje svého člena na post v městské radě. Ten subjekt, který pouze podporuje radu svým hlasováním v zastupitelstvu, ale není zastoupen v radě, za člena exekutivní koalice považován není.

nejméně premiérská) a na typ koalice (nejvíce ztrácí nadměrné koalice, nejméně menšinové vlády). Zkoumá se rovněž vztah mezi ekonomickými podmínkami země či způsobem konce vlády a volebními výsledky vládních stran. (Müller et al. 2008: 378-399)

Výrazným fenoménem posledních let je otázka smyslu formování exekutivních velkých koalic, která vyvstává zvláště ve spojení s vyostřenými předvolebními kampaněmi, nezdárka negativními, kdy se proti sobě staví ideově protikladní aktéři, aby posléze utvořili povolební velkou koalici. Taková koalice pak bývá voliči často chápána jako zrada, což v dalších volbách může vést k voličskému opouštění členských stran takové koalice a hledání jiných alternativ. K podobnému vývoji dochází v posledním jednom až dvou desetiletích na parlamentní úrovni v zemích západní Evropy, a to včetně těch, jež byly dlouho příkladem konsensuálního charakteru výkonu politiky projevuujícího se mj. přirozeným formováním velkých koalic a vysokými zisky jejich členů (velké koalice představovaly v letech 1945 – 1987 21 % všech západoevropských koalic). (Laver – Schofield 1998: 70-71) V Rakousku činila mezivolební ztráta (kontinuální) členských subjektů velkých koalic (ÖVP a SPÖ) za dvě funkční období mezi volbami 2006 a 2013 18,76 p.b. (více ztratil menší partner), takže po volbách 2013 mají obě strany, které před časem získávaly i více než tři čtvrtiny hlasů, celkem jen 50,91 % hlasů. V úvodu zmíněné prezidentské volby naznačují, že propad může pokračovat i dále. V Německu činila ztráta CDU a SPD mezi lety 2005 a 2009 12,6 p.b., zvláště na úkor slabšího partnera. V Řecku činila mezi rokem 2012 a 2015 celková ztráta dvou stran velké koalice (PASOK, ND) 9,45 p.b. Zatímco v roce 2007 měly obě kdysi hlavní strany 80 % podpory, v lednových volbách 2015 po skončení dosud poslední velké koalice jen 32,5 %. (Elections in Austria 2016; Federal elections in Germany 2016; Parliamentary elections in Greece 2016)

Teoreticky je následující výzkum ukotven ve výzkumu stranické konvergence (pro zakladatelské dílo srov. Downs 1957), který dochází k závěrům, že hlasy získané díky stranické konvergenci (vzájemné přibližování hlavních stran) jsou převáženy ztrátami plynoucími z nezřetelného odlišení mezi dvěma hlavními variantami, z nichž těží někdo třetí. (Green 2008: 27) Část výzkumu spojeného s konvergencí se zaměřuje na její spojení s objevením se mezer v politickém prostoru umožňujícím růst radikální pravice. (Srov. např. Kitschelt 1995) Situace pro výzkum je poněkud jednodušší v prostředích, kde se nekříží příliš mnoho cleavages. Ideální je situace, kde dominuje především socioekonomická cleavage (což je případ i české politiky – srov. Hloušek – Kopeček 2008) – zde výzkum naznačuje, že konvergence v takových systémech může vést k depolitizaci a omezení stranického střetu. (Rydgren 2007: 254)

Jedním z projevů konvergence je právě velká koalice – o níž Arzheimer a Carter (2006) dokázali, že vede ke zdvojnásobení zisků radikální pravice, a to právě na úkor členských stran této koalice. Česká komunální politika je s fenoménem velkých koalic spojena velmi těsně, čímž se ukazuje vhodnost jejího zkoumání pro zodpovězení specifických otázek s obecnějším přesahem.

Následující výzkum tak naváže nejen na zmíněnou práci Wolfganga C. Müllera a Kaare Strøma na unikátním výzkumném poli, ale má ambici i doplnit stav poznání v oblasti stranické konvergence – bude měřit vliv koalice na volební výsledky politických stran na komunální úrovni. Zaměřuje se na mezeru ve stávajícím výzkumu – především na téma vztahu typu koalice a následných volebních výsledků.

Výzkumné otázky

Východím předpokladem pro zformování následujících otázek je skutečnost, že přes celostátní charakter parlamentních stran a přes společné trendy projevující se v komunálních volbách, pozorujeme i v relativně homogenních vzorcích (např. velkých městech) jejich značně rozrůzněné výsledky. A to např. i tam, kde byla strana hlavní stranou koalice a držela post primátora. (Jako příklad lze uvést zcela rozdílné výsledky ODS v roce 2014 v Olomouci (11,05 %) a v Teplicích /26,74 %/ – srov. Volby.cz 2016) Velkou variabilitu pozorujeme i ve volbách, kde strana celkově výrazně posílí (ČSSD v roce 2010 či ODS v roce 2006). Jedno z potenciálních vysvětlení pracuje s voličským oceněním či trestáním výkonu strany v uplynulém volebním období, kdy má strana jiný potenciál, když útočí z opozice, když je minoritním partnerem v ideově propojené koalici, když je silnějším partnerem ve velké koalici apod.

Ačkoli v českém parlamentním prostředí nebyla od roku 1993 otevřena velká koalice dosud nikdy zformována⁴, česká komunální scéna je naopak, přinejmenším ve své části, velkým koalicím zemí zaslíbenou, zvláště ve velkých městech. V období 1994 – 2014 byly velké koalice nejčastějším typem koaličního uspořádání, a sice ve více než třetině případů, kdy po volbách 2006 byly uzavřeny téměř v polovině statutárních měst (45,83 %), po volbách 2010 ve 41,67 % těchto měst. (Balík 2012: 69-74) Zvláštním případem byla existence tzv. opoziční smlouvy v letech 1998 – 2002 mezi dvěma nejsilnějšími stranami (levostředovou ČSSD a pravostředovou ODS), kterou mnozí političtí aktéři i analytici označovali za skrytou velkou koalici.

⁴ Její příznaky lze ale spatřovat v působení úřednické Fischerovy vlády v letech 2009 – 2010, která byla vystavěna právě na půdorysu skryté velké koalice ODS a ČSSD. Není vyloučeno, že právě její působení bylo jednou z významných příčin celkové mezivolební ztráty obou stran v roce 2010 v celkové výši 25,4 p.b. (Volby.cz 2016)

- Hlavní zkoumaná otázka proto zní následovně: Lze na komunální úrovni spatřovat voličské trestání účastníků velkých koalic (jakožto projevu stranické konvergence)? Lze vysledovat nějaký vliv času?
- Další otázky – má na volební výsledek strany vliv podoba jejího koaličního angažmá (silnější ve velké koalici; slabší ve velké koalici; silnější v jiné koalici; slabší v jiné koalici; mimo koalici – v opozici)?
- Jak se liší výsledky v jednotlivých koaličních uspořádáních od celostátních stranických volebních trendů?

Nelze přitom očekávat, že bychom se měli dobrat ke stejnému výsledku (trestání, odměňování) u všech politických stran bez ohledu na jejich identitu – nelze čekat, že působení bude stejné u stran-hlavních pólů a u stran veřejných. Nemusí a vlastně by ani nemělo být.

Metodologie

Při konstrukci výzkumného vzorku, na němž budou hledány odpovědi na zkoumané otázky, máme několik možností. Jsou však omezeny existencí velkého počtu malých obcí (viz níže), v nichž lze jednak mnohdy jen obtížně identifikovat koaliční chování, jednak mandát často získávají pouze nezávislí kandidáti. Z tohoto důvodu – a z důvodu srovnatelnosti zkoumaných případů – je vhodnější omezit pozornost na větší municipality.

Nabízí se možnost zvolit jako výzkumný vzorek statutární města. Statutární města a Praha představují zákonem definovanou skupinu obcí, jež mohou (ale nemusí) své území členit na samosprávné jednotky a posléze upravit svou vnitřní správu statutem⁵. Ve skutečnosti jde ale především o skupinu 26 měst s nejvyšším počtem obyvatel, v nichž žije celkem více než třetina (34 %) obyvatel ČR (3.555.233). (CZSO 2015) Největším je Praha s 1,27 mil. obyvatel, nejmenším Prostějov se 44,5 tis. obyvateli. Jejich počet se ve sledovaném období zvyšoval – do analýzy jsou zařazena všechna současná statutární města, především jako reprezentanti skupiny největších měst (v logice jejich stranických systémů či voličského chování se samotným „povyšáním“ na statutární město nic nezměnilo).

Při vyvozování obecných závěrů je ale třeba mít na vědomí, že ačkoli ve statutárních městech žije zmíněná třetina obyvatel ČR, nepředstavují ani půl procenta obcí. (CZSO 2015) Obraz komunální politiky je ale mediálně tvořen právě velkými městy, jejichž politika je jednak snáze uchopitelná, jednak reálně ovlivňuje životy významné části obyvatel.

⁵ V současnosti jde o tato města: Brno, České Budějovice, Děčín, Frýdek-Místek, Havířov, Hradec Králové, Chomutov, Jablonec nad Nisou, Jihlava, Karlovy Vary, Karviná, Kladno, Liberec, Mladá Boleslav, Most, Olomouc, Opava, Ostrava, Pardubice, Plzeň, Prostějov, Přerov, Teplice, Ústí nad Labem, Zlín. (Srov. Zákon č. 128/2000 Sb., znění z roku 2016) Fakticky totožné postavení – co se týká možnosti členit své území na samosprávné jednotky a upravit výkon vnitřní správy statutem – má hlavní město Praha.

Zkoumanými aktéry jsou čtyři parlamentní politické strany přítomné v poslanecké sněmovně v období 1994 – 2013, jež měly na komunální úrovni zaznamenáníhodné stabilní postavení: ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS. Časový rámec zahrnuje léta 1994 – 2013, tedy všechna polistopadová období, k nimž jsou dostupné volební výsledky pro jednotlivá města.

Co se týče koalic, vychází tento text z předpokladu trvalosti koaličního svazku, který není omezen pouze na moment ustavení obecních orgánů. Za člena koalice je považován primárně subjekt, který má personální zastoupení v radě. Nastávají však situace, kdy se od konkrétního radního, resp. jeho koaliční účasti distancuje „mateřský“ politický subjekt. V tom případě subjekt do koalice řazen není, ale je k ní počítán pouze onen jedinec (či menšinová frakce). Do koalice nejsou automaticky řazeni všichni, kteří členům rady při jejich volbě odevzdali hlas. Dále při výzkumu spojeném s koalicemi vycházíme z předpokladu unitárnosti politických subjektů, jakkoli problematický tento předpoklad je. Z výzkumných otázek je zřejmé, že nás zajímá jednak pozice v koalici (silnější – ztotožněná s držení postu primátora/starosty, slabší – ten, kdo nedrží hlavní reprezentativní post), jednak trichotomie: velká koalice – jiný typ koalice – opozice. Za velkou koalici považujeme tu, v níž spolupracují hlavní, ideově protikladní aktéři, čímž dochází k částečnému popření smyslu volební soutěže. Za určitých okolností může být členem velké koalice ještě další malý subjekt – v opozici však musí zůstat alespoň dva relevantní, ideově nesourodé subjekty. Za jiný typ koalice považujeme všechny ostatní – minimální vítěznou, nadměrnou, všeobecní i jednobarevnou. (Blíže viz Balík 2009: 188-196)

V případě, že v průběhu volebního období došlo ke změně typu a složení koalice, pracujeme s tou koalicí, která dovedla město k volbám. Pokud v průběhu volebního období došlo k několikanásobné proměně koalice, není město v daném roce zahrnuto do souhrnné analýzy (takto byla vyřazena pouze Praha, a to pro volební období 2010 – 2014).

Data o volebních ziscích vycházejí z údajů Českého statistického úřadu na serveru Volby.cz, data o exekutivních koalicích pro léta 1994 – 2010 z knihy *Studie ke komunálním volbám 2010* (Balík 2012), data o koaličních změnách po volbách 2010 pak z vlastního výzkumu složení obecních rad před volbami 2014.

Pro měření vlivu typu koalice na volební výsledek jsou možné v zásadě dva způsoby. První z nich měří mezivolební změnu procentních bodů. V takovém případě je ztráta pěti p.b. u strany se čtyřicetiprocentní podporou posuzována totožně, jako ztráta pěti p.b. u strany s původně šestiprocentní podporou, jež ale vede ke ztrátě její zastupitelské reprezentace. Nicméně výhodou je, že přistupuje ke stranickým ziskům/ztrátám stejně – zisk/ztráta jednoho mandátu má

stejný význam pro silného i slabého v momentě, kdy se dopočítává nadpoloviční většina.

Druhý z přístupů měří mezivolební procentní změnu, který na rozdíl ve výchozí síle stran reaguje – zatímco pro silnou stranu je zisk pěti procent navíc v zásadě marginální, pro stranu malou může představovat zdvojnásobení jejího zastoupení. Z tohoto pohledu je ztráta poloviny voličů pro třicetiprocentní stranu rovná ztrátě poloviny voličů u strany desetiprocentní.

Upozornit je nutné na problém s předvolebními koalicemi, který se ale ve zkoumaných municipalitách týkal pouze KDU-ČSL. Jelikož nedává smysl oddělovat zisk členského subjektu koalice od koalice samotné (hlasý pro kandidáty členské strany A totiž mohou být v důsledku komplikovaného volebního systému důvodem pro zisk mandátu členskou stranou B), budou zisky/ztráty koalice považovány za zisk/ztrátu jejího členského subjektu.

Je samozřejmě zřejmé, že typ koalice není zdaleka jedinou nezávislou proměnnou, která ovlivňuje volební výsledek. Uvažovat bychom mohli i o dalších proměnných, zvláště se nabízí odlišné (připisované) osobní kvality starostů, resp. primátorů. Nicméně víme, že ve statutárních městech pouze v jednom jediném případě úřadoval primátor více než dvě funkční období (Teplice – Jaroslav Kubera), průměrný počet let, po něž jeden primátor udrží svou pozici, nedosahuje ani šesti let. (Srov. Balík 2012: 98) Je tak zřejmé, že osoba primátora není tou, na níž by se dlouhodobě budovaly značky politických stran ve statutárních městech a jež by výrazně ovlivňovaly výsledky voleb – a pokud ano, tak zřejmě velmi podobně v celém zkoumaném souboru. (Srov. Balík 2012: 94-101)

Vrátíme-li se tedy k typu volební koalice, lze předpokládat, že by mohlo jít teoreticky o důležitou proměnnou – vždyť charakter koalice má vztah k následné podobě místní politické kultury a může ovlivňovat např. i potřebu formování nových vyzývatelských kandidátních listin. Konsensuální charakter místní *politics* může vést k větší stabilitě, soutěživý naopak k rychlejším změnám apod.

Je na místě učinit ještě zmínku o potenciálním problému s odlišnou mírou volební účasti v různém čase a v různých městech. Její rozkolísaná podoba by mohla v případě, že bychom poměřovali absolutní zisky hlasů, celou analýzu výrazně ovlivnit. Tomuto nebezpečí se snaží následující výzkum vyhnout tím, že nepracuje se změnami v absolutním počtu hlasů, nýbrž se změnami relativními (v zisku procent hlasů). Dále – srovnáním mezivolebních změn volební účasti v jednotlivých statutárních městech (data srov. Volby.cz 2016) si lze všimnout, že troje volby (1998, 2006 a 2014) přinesly ve statutárních městech uniformní mezivolební změnu: ve všech případech obdobný nárůst (2006), resp. ve všech obdobný pokles (1998, 2014); v jedněch volbách (2010) téměř uniformní nárůst. Pouze volby v roce 2002 přinesly rozkolísanou změnu

(osmkrát mezivolební nárůst, osmnáctkrát pokles), nicméně rozdíl mezi nejvíce odlehlými hodnotami dosahuje cca osm p.b. Další argument, který stojí proti oddělování volební účasti od výzkumu vlivu koalice, vychází z předpokladu, že právě (ne)spokojenost s politikou exekutivní koalice se promítá nejen do konkrétního voličova výběru mezi kandidujícími subjekty, ale již ve skutečnosti, zda se voleb vůbec zúčastní.

Komunální volby 1998 – 2014: obecné trendy⁶

Níže připojená tabulka 1 v koncentrované podobě zachycuje výsledky čtyř sledovaných stran v komunálních volbách ve všech obcích – proto, abychom posléze mohli srovnat, do jaké míry se rozcházejí výsledky v jednotlivých koaličních aranžmá od celostátních trendů stran.

Tabulka č. 1: **Souhrnné výsledky ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS v komunálních volbách 1998 – 2014 (podíly hlasů a mandátů)**

	1998		2002		2006		2010		2014	
	hlasů (%)	mandátů (%)	hlasů (%)	mandátů (%)	hlasů (%)	mandátů (%)	hlasů (%)	mandátů (%)	hlasů (%)	mandátů (%)
ČSSD	16,98	6,62	15,21	7,21	16,34	6,65	19,09	6,91	12,68	5,83
KDU-ČSL	11,74	11,75	10,42	9,93	7,04	8,41	6,37	6,35	6,59	6,44
KSČM	14,45	9,51	14,88	9,23	10,98	6,9	9,85	5,18	7,97	4,07
ODS	22,58	8,64	23,13	8,33	34,94	10,05	17,16	7,51	8,73	3,43

Zdroj dat: Volby.cz 2016

Jednotlivé výsledky není třeba příliš obsáhle komentovat – snad jen pro jednotlivé volby uvést, v jakém kontextu do nich strany vstupovaly.

Komunální volby v roce 1998 probíhaly v atmosféře nedávno uzavřené opoziční smlouvy a nástupu první polistopadové levicové (byť menšinové) vlády, kterou utvořila vítězná ČSSD, jež měla do té doby na komunální úrovni jen marginální zastoupení. O necelý rok dříve se také rozštěpila strana dominující komunální politice od roku 1994 – ODS, kdy se z ní vyčlenila Unie svobody. V důsledku vyvolání předčasných sněmovních voleb od těchto voleb na následujících dvanáct let došlo téměř ke sladění termínu voleb sněmovních a komunálních, kdy se komunální konaly až do roku 2010 jen necelého půl roku

⁶ Ačkoli je deklarováno, že se článek zabývá obdobím od roku 1994, volební výsledky jsou zkoumány až od roku 1998, a to proto, že nás zajímá mezivolební změna. První moment, který vstupuje do analýzy, je tedy vliv koalice uzavřené po volbách 1994 na volební výsledek roku 1998. Proto jsou místy užívány termíny „v letech 1998 – 2014“, ačkoli celý článek nese v podtitulu „1994 – 2014“.

po sněmovních. Co do počtu hlasů parlamentních stran zvítězila ODS, následována ČSSD, KSČM a ČSSD⁷. (Blíže srov. Balík 2009: 147-151)

Atmosféra a výsledky voleb 2002 nebyly ničím výjimečné. ODS opět zvítězila co do počtu hlasů, ČSSD si mezivolebně mírně pohoršila, přesto opět skončila druhá před třetí KSČM (posílila, čímž zopakovala trend z parlamentních voleb) a klesající KDU-ČSL. (Balík 2009: 151-155)

Podzimní komunální volby 2006 proběhly ve zvláštní politické atmosféře. V parlamentních volbách, jež se konaly o necelého půl roku dříve, nastal tzv. pat, kdy proti sobě v Poslanecké sněmovně stály dva bloky – středopravicový (ODS, KDU-ČSL a SZ) a levicový (ČSSD, KSČM) každý se sto poslanci, jež nebyly schopny vzájemné dohody na ustavení vlády. Komunální volby se měly stát momentem zlomu, v němž se voliči měli vyjádřit k řešení patové situace. Výrazně se tak odlišovaly od všech předchozích i následujících, kdy vedle své tradiční funkce legitimace místních samosprávných orgánů získaly další význam. (Srov. Balík 2009: 155-156) Volby zcela ovládla ODS s nejlepším polistopadovým výsledkem politické strany (mimo OF 1990), ČSSD v onom zmíněném poměrování výrazně zaostala, KSČM a KDU-ČSL také svá umístění, stejně jako sestupné trendy, nezměnily.

Volby konané na podzim 2010 probíhaly ve zcela jiné politické konstelaci. Došlo k výraznému oslabení obou nejsilnějších stran (ČSSD a ODS), k nástupu dvou zcela nových parlamentních stran (TOP 09 a VV) a k odchodu strany s téměř stoletou historií (KDU-ČSL) mimo parlament, kde skončila i druhá vládní strana (SZ). V těchto volbách také došlo k výraznému narušení bipolárního charakteru soutěže. Pro ODS znamenaly komunální volby 2010 výrazný zlom, který kontrastuje zvláště s výše zmíněným výrazným úspěchem roku 2006, kdy např. obsazovala post primátora v 11 ze 13 krajských měst, v 9 z nich měla k tomu nadpoloviční většinu v radě. (Balík 2008: 81-250) V atmosféře obecného odporu vůči „starým“ politickým silám reprezentovala právě establishment. Zřejmě i tato skutečnost nahrála tomu, že ODS ztratila polovinu podpory z roku 2006 a co do podílu hlasů ji poprvé na komunální úrovni předstihla ČSSD. Podporu dále ztrácela KSČM i KDU-ČSL.

Trendy naznačené v souvislosti s volebním obdobím 2006 – 2010 v období následujícím ještě zesílily a pokračovaly. V parlamentních volbách 2013 byla dokonána eroze bipolarity předchozích dvaceti let. Logika pravo-levého soupeření byla nahrazena soupeřením mezi „starými“ stranami a stranami zcela novými. Úspěchy a neúspěchy z parlamentní úrovně se o rok později – na podzim 2014 – částečně přenesly i na úroveň komunální. Došlo v nich k do té doby nevídanému fenoménu – v podílu hlasů zvítězila strana (ANO), která ale co do mandátů získala méně než kterákoli ze čtyř dlouhodobě silných stran. Co

⁷ Pro tyto i další roky je třeba mít na paměti, že v této kapitole i celém článku sledujeme pouze čtyři vybrané parlamentní strany, nikoli např. nezávislá uskupení (jež ale co do počtu mandátů české komunální politice dominují).

do podílu hlasů skončila druhá ČSSD – mezivolebně ale oslabilo a od roku 1994 zaznamenala nejslabší výsledek. ODS skončila z politických stran až na třetím místě s pouhou polovinou hlasů z roku 2010. KSČM pokračovala ve svých polistopadových ztrátách, KDU-ČSL naopak dlouholetý propad zastavila a dokonce nepatrně – jako jediná ze stran – navýšila. (Balík et al. 2015: 127-132)

Analýza

V následujícím textu se zaměříme na samotnou analýzu proměn volebních zisků jednotlivých stran podle typu koalice a pozice v ní ve zkoumaných statutárních městech. Je přitom třeba mít na paměti, že zjištěné závěry dávají obraz pouze o části české komunální politiky – právě o statutárních městech. Tabulky č. 2-9 v této kapitole zachycují vždy průměrnou mezivolební změnu dané politické strany ve statutárních městech v závislosti na typu koalice⁸.

Tabulka č. 2: **Vliv typu koalice a pozice v ní na volební výsledek ČSSD (změna procentních bodů)**

	velké koalice		jiné koalice		opozice
	silnější	slabší	silnější	slabší	
1998		11,22	11,24	10,30	10,22
2002	-2,50	-3,21	-4,61	-1,95	-4,89
2006	1,47	2,23	7,22	2,66	-0,16
2010	9,19	0,78	6,08	-0,80	1,96
2014	-11,42	-6,40	-8,78	-5,77	-6,66

Zdroj dat: Volby.cz 2016, Balík 2012: 79-85

Tabulka č. 3: **Vliv typu koalice a pozice v ní na volební výsledek ČSSD (změna procent)**

	velké koalice		jiné koalice		opozice
	silnější	slabší	silnější	slabší	
1998		184,17	179,38	189,36	194,08
2002	88,77	86,26	84,68	103,68	79,67
2006	106,34	111,21	129,86	113,50	101,57
2010	132,05	104,95	137,61	103,03	110,48
2014	59,60	67,76	71,04	72,88	67,56

Zdroj dat: Volby.cz 2016, Balík 2012: 79-85

⁸ Je-li tedy např. v řádku 1998 ve sloupci „velké koalice – slabší“ u ČSSD hodnota 11,22, znamená to, že ve volbách 1998 činil průměrný nárůst ČSSD měřený procentními body v těch statutárních městech, kde byla ČSSD v pozici slabší strany ve velké koalici, 11,22 p.b.

Jak již bylo zmíněno, ČSSD v celostátním rozměru svůj zisk ztrojnásobila – výrazné navýšení pozorujeme i v obou sledovaných kritériích (procentní body i procenta) – přičemž jde v zásadě o navýšení srovnatelné. Podle p.b. bylo nejvýhodnější být silnějším v jiném typu koalice, podle procent v opozici. Nicméně jde skutečně o rozdíly při výrazném navýšení v zásadě nevýznamné; jde o jeden z dokladů skutečnosti, že zisky roku 1998 nebyly tolik ovlivněny lokálními podmínkami, jako celostátní politikou ČSSD.

V roce 2002 už byla situace jiná, čemuž odpovídají rozdíly ve sledovaných kritériích. Nejméně výhodné pro bylo vstupovat do voleb jako opoziční strana, nejvýhodnější jako slabší strana v jiném typu koalice. Zajímavé je, že druhou nejméně výhodnou variantou byla silnější pozice v jiném typu koalice. Každopádně angažmá ve velké koalici nebylo zásadním problémem.

Zatímco obecných trendem ČSSD v roce 2006 byla stagnace, z obou tabulek je zřejmé, jak výrazně její výsledky variovaly v závislosti na typu koalice a pozice v jejím rámci. Nejvýhodnější pro ni bylo vstupovat do voleb jako „starostenská strana“ v jiné koalici, a to podle obou způsobů měření. Naopak nejméně výhodné bylo útočit z opozice – jde zřejmě o důsledek celostátní atmosféry, která ČSSD příliš nepřála, a tak se strana ve velkých městech nestala reálnou alternativou pro voliče.

V roce 2010 bylo pro ČSSD ve statutárních městech nejvýhodnější vstupovat do voleb jako silnější strana v jiném typu koalice, následně ve velké koalici. Naopak nejméně výhodné, jež vedlo dokonce i ke ztrátám co do procentních bodů (ačkoli celkově strana získala, a to zvláště ve velkých městech – viz výše), bylo postavení slabšího partnera v jiném typu koalice.

Z údajů ČSSD pro volby 2014 lze odvodit několik společných tendencí. Podle obou měření bylo pro stranu nejméně výhodnou pozicí být silnějším partnerem ve velké koalici, nejvýhodnější být slabším v jiném typu koalice. Zde šlo zřejmě o spojení se statutem strany establishmentu – pokud tak byla ČSSD vnímána, voliči ji trestali víc než v jiných případech.

Souhrnně lze konstatovat, že pro ČSSD, jako jeden z hlavních pólů, je od roku 2002 nejvýhodnější být členem jiného typu koalice než koalice velké; většinou je výhodnější i být ve slabší pozici v jiné koalici než v koalici velké.

Rok 1998 byl celkově pro ODS rokem poklesu, který ovšem, jak vidíme v tabulkách 3 a 4 nebyl rovnoměrně distribuován. Ve velkých městech byla pro ni nejméně výhodnou pozice slabšího v jiném typu koalice, nejvýhodnější útok z opozice, příp. pozice starostenské strany v jiném typu koalice. Pozici slabšího ve velké koalici vůbec neznala, silnější ve velké koalici vedl ke ztrátě – zatímco dvě zmíněné varianty vedly k nárůstu (ačkoli by měl být očekáván pokles).

Volby 2002 přinesly ODS mírný nárůst, který ve velkých městech pozorujeme téměř ve všech typech možného exekutivního uspořádání (s výjimkou

slabšího v jiném typu koalice). Angažmá v obou možných rolích ve velké koalici pro ni bylo nejuvýchodnější, dokonce lepší, než vyzývat z opozice.

Tabulka č. 4: **Vliv typu koalice a pozice v ní na volební výsledek ODS** (změna procentních bodů)

	velké koalice		jiné koalice		opozice
	silnější	slabší	silnější	slabší	
1998	-1,40		0,48	-4,95	0,72
2002	4,79	3,87	1,09	-0,26	0,39
2006	6,88	12,37	5,93	7,55	8,08
2010	-16,68	-13,34	-18,87	-5,97	-13,18
2014	-11,69	-10,97	-11,91	-9,46	-9,17

Zdroj dat: Volby.cz 2016, Balík 2012: 79-85

Tabulka č. 5: **Vliv typu koalice a pozice v ní na volební výsledek ODS** (změna procent)

	velké koalice		jiné koalice		opozice
	silnější	slabší	silnější	slabší	
1998	95,70		102,39	79,62	103,29
2002	117,27	121,39	105,29	98,9	106,2
2006	123,70	145,04	120,03	125,72	135,47
2010	52,79	52,92	58,67	81,41	54,86
2014	57,59	38,21	63,71	40,16	40,26

Zdroj dat: Volby.cz 2016, Balík 2012: 79-85

V roce 2006 ODS celkově navyšovala své zisky na dříve dlouho (a posléze vůbec) nevídanou úroveň, a to zvláště ve velkých městech. Nejuvýchodnější pozicí byl statut slabšího partnera ve velké koalici z roku 2002, následně role opoziční. Další varianty byly v zásadě srovnatelné.

Zatímco co do ztráty p.b. (nic jiného než ztrátu v průměru ODS ve statutárních městech v roce 2010 nezaznamenala) bylo nejuvýchodnější vstupovat do voleb jako slabší partner v jiné koalici. Co se týče ztráty v procentech, i v tomto měření byla nejuvýchodnější pozice slabšího člena jiné koalice, ostatní varianty byly srovnatelné.

Pro volby 2014 se informace z obou typů měření pro ODS rozcházejí. Její propad byl obecně velký, podle procentních bodů byl ale téměř vyrovnán – mezi sledovanými exekutivními typy pozorujeme rozdíl jen necelých tří p.b. Zato pohled na změnu procentní ukazuje značně rozrůzněnou situaci. Nejuvýchodnější pozicí bylo pro stranu jít do voleb jako silnější aktér jiného typu koalice (příp. jako silnější ve velké koalici), nejméně výhodné jako slabší člen

velké koalice. (Rozdíl mezi těmito dvěma krajními možnostmi je přitom ve výši 25 %.)

U ODS nepozorujeme obecnou zprávu napříč pěti volbami. V letech 2002 – 2006, kdy na celostátní úrovni nejvíce sílila bipolarita, pro ni bylo angažmá ve velké koalici výhodou. Zlom přichází s rokem 2010, kdy se zdá, že pro ni není výhodné být členem velké koalice.

Tabulka č. 6: **Vliv typu koalice a pozice v ní na volební výsledek KSČM** (změna procentních bodů)

	velké koalice		jiné koalice		opozice
	silnější	slabší	silnější	slabší	
1998				0,40	-0,95
2002				0,65	1,97
2006			-0,77	-6,04	-3,89
2010				-2,06	-2,20
2014				-1,39	-1,47

Zdroj dat: Volby.cz 2016, Balík 2012: 79-85

Tabulka č. 7: **Vliv typu koalice a pozice v ní na volební výsledek KSČM** (změna procent)

	statutární města				opozice
	velké koalice		jiné koalice		
	silnější	slabší	silnější	slabší	
1998				99,79	95,94
2002				100,87	114,39
2006			97,56	68,59	77,25
2010				86,77	87,58
2014				94,28	87,49

Zdroj dat: Volby.cz 2016, Balík 2012: 79-85

U KSČM je zajímavé, že od roku 2006 strana mezivolebně ztrácí, a to jak co do procent, tak p.b. Všechny další komentáře ke vhodnosti té či oné koaliční strategie tak znamenají v případě úspěchu pouze „zmírňování ztráty“. Dále – vzhledem k tomu, že ve statutárních městech byla ve všech volbách (s výjimkou roku 2006) strana pouze ve dvou možných konstelacích – slabší v jiné koalici a v opozici (v roce 2006 navíc ještě jako silnější v jiné koalici), v zásadě zde budeme moci jednoduše poměřovat.

V roce 1998 vedlo k lepšímu výsledku předchozí angažmá v koalici (byť jako slabší člen) než v opozici, zatímco v roce 2002 tomu bylo naopak. V roce 2006 bylo pro KSČM výhodnější vstupovat do voleb jako silnější v jiné

koalici. Nejméně výhodné se v tomto měření ukázalo být slabším v jiné koalici. V roce 2010 byly obě strategie pro KSČM co do výsledku fakticky identické. V roce 2014 nebylo fakticky možno pozorovat výrazné rozdíly – snad jen v měření ztráty procent, kdy se straně hůř vstupovalo do voleb z opozičních řad.

Obecně lze konstatovat, že výpovědní hodnota vlivu koalice na volební zisk je u KSČM omezena tím, že není členem mnoha koalic. Co do ztráty procentních bodů je pro ni spíše lepší být členem koalice, byť z pozice slabšího člena, než zůstat v opozici. Co se týče procent, vidíme zajímavý výsledek v pozici silnějšího člena jiné koalice (pouze v roce 2006) – byla to výrazně nejvýhodnější pozice.

Tabulka č. 8: **Vliv typu koalice a pozice v ní na volební výsledek KDU-ČSL (změna procentních bodů)**

	velké koalice		jiné koalice		opozice
	silnější	slabší	silnější	slabší	
1998		1,06		1,78	-0,1
2002		0,18	-3,64	0,69	-0,02
2006	-3,70	-2,18		-3,89	-2,31
2010		-1,42		-2,84	-6,38
2014		2,64		2,13	1,24

Zdroj dat: Volby.cz 2016, Balík 2012: 79-85

Tabulka č. 9: **Vliv typu koalice a pozice v ní na volební výsledek KDU-ČSL (změna procent)**

	velké koalice		jiné koalice		opozice
	silnější	slabší	silnější	slabší	
1998		125,60		126,04	114,11
2002		101,97	76,77	127,21	108,16
2006	69,24	77,89		66,15	61,26
2010		81,86		65,28	58,13
2014		139,15		129,64	117,46

Zdroj dat: Volby.cz 2016, Balík 2012: 79-85

V roce 1998 KDU-ČSL obecně co do počtu hlasů posílila, projevilo se to i ve velkých městech. Pozice slabšího v obou hlavních typech koalic byla výhodnější než opozice. V roce 2002 jsme jedinkrát mohli měřit vliv pozice starostenské strany v jiném typu koalice – a šlo o výsledek jednoznačně nejhorší. Opět nejvýhodnější bylo být slabším v jiné koalici.

Volby 2006 a 2010 se oproti dvěma předchozím volbám nesly ve znamení ztrát ve všech směrech, ke zvratu došlo až s volbami 2014. V roce 2006 bylo pro stranu ve statutárních městech nejvýhodnější jít do voleb jako slabší partner ve velké koalici, nejméně výhodné jako slabší v jiné koalici – měřeno optikou ztráty procentních bodů. Co se týče ztráty procent, nejméně výhodnou byla opozice, nejvýhodnější byla slabší pozice ve velké koalici.

Volby 2010 přinášejí částečně obdobné výsledky – co do ztráty procentních bodů bylo pro KDU-ČSL nejvýhodnější vstupovat do voleb jako slabší ve velké koalici, nejméně výhodné z opozice. Změna procent ukazuje na totéž.

Rok 2014 přinesl naopak nárůst téměř ve všech sledovaných skupinách. Výhodnější bylo účastnit se jako slabší člen velké koalice, nejméně výhodné vstupovat do voleb z opozice.

Shrnující zpráva je zřejmá – na rozdíl od ostatních stran voliči KDU-ČSL zřejmě očekávají, že KDU-ČSL bude tím menším, vyvažujícím členem koalice; postupem doby si evidentně zvykli na její přítomnost ve velkých koalicích a patřičně to oceňují.

Závěr

Co jsme tedy analýzou – prováděnou na části českých obcí v podobě největších obcí – zjistili ohledně vlivu typu koalice na výsledky jednotlivých stran?

V případě ČSSD se tento vliv volby od voleb liší. Ve statutárních městech pro ni ale rozhodně není velká koalice variantou, která by byla nejvýhodnější – s výjimkou roku 2014 ale také není nejhorší volbou.

ODS ve sledovaných volbách značně proměnila svoji pozici – z jediného hegemonu v roce 2006 ve středně velkou (v lepším případě) či dokonce malou stranu v roce 2014. Každopádně u ní nelze identifikovat jasný trend. Zatímco v letech 2002 – 2006 zřejmě těžila ze stabilního angažmá velkých koalic (tato atmosféra byla doprovázena sílením bipolarity na celostátní úrovni), od roku 2010 jí členství ve velké koalici spíše ubližuje. Velká koalice pro ni v letech 2010 a 2014 byla vždy horší volbou.

U KSČM jde jen obtížně vypořádat převládající trend – téměř v každých volbách pozorujeme odlišné tendence. Vše je navíc komplikováno malým počtem koalic, v nichž je strana přítomna. Zdá se ale, že voliči spíše ocení, je-li KSČM zapojena do výkonné moci, a to v jakékoli podobě. Nicméně je třeba připomenout, že to většinou nebývá volba samotné KSČM, ale že je extrémně závislá na rozhodnutí jiných aktérů.

Nejjasnější výsledky napříč volebními obdobími pozorujeme u KDU-ČSL. Nejvýhodnější pozicí pro ni vždy byla účast ve velké koalici, a to jakožto slabší partner; nejméně výhodnou pak opoziční angažmá. Zdá se, že u středové, pivotální KDU-ČSL voliči oceňují její schopnost spolupracovat s oběma hlavními póly a současně si s ní nespojují opoziční étos.

Máme-li tedy odpovědět na položené výzkumné otázky, můžeme konstatovat, že trestání účastníků velkých koalic není na komunální úrovni zcela potvrzeno, resp. že je zřetelný vliv času. Je pozorovatelné až v posledních dvou volbách u ODS a v posledních volbách u ČSSD – což by se shodovalo s evropským trendem „trestání“ členů velkých koalic na národní úrovni. Naopak u KDU-ČSL je velká koalice voliči preferovanou variantou.

Co se týče otázky, zda má vliv podoba koaličního angažmá, lze odpovědět, že neexistuje jasný vzorec, jenž by byl potvrzen pro stranu ve všech volbách. Výsledky se liší (s výjimkou KSČM), na nejvyšší úrovni obecnosti lze konstatovat, že u velkých stran voliči oceňují ideově spřízněná spojení a spíše neoceňují velké koalice. Jinými slovy lze konstatovat, že voliči v zásadě oceňují, když se strany chovají tak, jak se očekává.

Poslední otázku lze zodpovědět tak, že koaliční uspořádání většinou jen zmenšují/zvětšují ztrátu či zisk celostátního rozměru. Je zřejmé, že v řadě případů mají jednotlivé koaliční strategie vliv na výsledek, v souhrnu ale ne takový, aby v prostředí, kde strana celostátně ztrácí, jí přinesly výrazný zisk, a naopak.

Stanislav Balík, docent a vedoucí Katedry politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Autor a spoluautor řady monografií a článků z oblasti komunální politiky a historie české politiky.

LITERATURA

- ARZHEIMER, K. – CARTER, E., 2006: Political opportunity structures and right-wing extremist party success. In: *European Journal of Political Research* 45, č. 3, s. 391-418.
- BACÍK, V., 2011: Obce SROV. <http://www.sodbtn.sk/obce>
- Bundespräsidentswahl 2016 in Österreich. <http://www.bundespraesidentschaftswahl.at/ergebnisse.html>
- BALÍK, S. – GONGALA, P. – GREGOR, K., 2015: Dvacet let komunálních voleb v ČR. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BALÍK, S., 2008: Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BALÍK, S., 2009: Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky. Praha: Grada.
- BALÍK, S., 2012: Studie ke komunálním volbám 2010. Brno: Masarykova univerzita.
- BOGUMIL, J. 2001: Modernisierung lokaler Politik. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- CZSO, 2015: Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2015. <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112015>
- DOWNS, A., 1957: *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Elections in Austria. 2016: https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Elections_in_Austria

- Federal elections in Germany. 2016: https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Federal_elections_in_Germany
- GRĚEN, J., 2008: The Problem of Party Convergence. http://www.cses.org/plancom/2008Manchester/CSSES_Manchester2008_Green.pdf
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L., 2008: Cleavages in Contemporary Czech and Slovak Politics: Between Persistence and Change. In: East European Politics and Societies 22, č. 3, s. 518-552.
- CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUK, D., 2009: Volební systémy. Praha: Portál.
- JÜPTNER, P., 2004: Komunální koalice a politické modely. In: Politologická revue 10, č. 2, s. 81-101.
- JÜPTNER, P., 2006: Konfrontace teorie koalic s lokální politikou. In: Cabada, L. (ed.): Koalice a koaliční vztahy. Plzeň: Aleš Čeněk.
- KITSCHOLT, H. 1995: The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- LAVER, M. – SCHOFIELD, N., 1998: Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe. Michigan: University of Michigan.
- MÜLLER, W. C. – STRØM, K. – BERGMAN, T., 2008: Cabinets and Coalition Bargaining: The Democratic Life Cycle in Western Europe, Oxford: Oxford University Press.
- MÜLLER, W. C. – STRØM, K., 2003: Coalition Governments in Western Europe, Oxford: Oxford University Press.
- Parliamentary elections in Greece. 2016. https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Parliamentary_elections_in_Greece
- RYDGREN, J., 2007: The Sociology of the Radical Right. In: Annual Review of Sociology 33, s. 241-262.
- RYŠAVÝ, D., 2006: Komunální je komunální a velká je velká! K hypotéze politizace lokálních politických elit. In: Sociologický časopis 42, č. 5, s. 953-970.
- ŠARADÍN, P. – OUTLÝ, J. (eds.), 2004: Studie o volbách do zastupitelstev v obcích. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Volby.cz. 2016. <http://www.volby.cz>.
- Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích, znění z roku 2016.